

373.31(082)

1798

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**Криворізький державний педагогічний університет**

**Кафедра педагогіки і психології**

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ  
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ  
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць  
кафедри педагогіки і психології  
Криворізького державного педагогічного університету**

**Випуск 2**

**Кривий Ріг**

**2003**

## ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-КЛАСОВОДА

Психологическая компетентность как личностная характеристика учителя является основой подготовки к будущей профессиональной деятельности.

На современном этапе – этапе реформы начальной школы учитель-классовод должен быть подготовлен к эффективной организации учебно-воспитательного процесса, а также процесса общения с учащимися, родителями и коллегами.

Psychological competence as a teacher's personal feature is a base of preparation for the prospective professional activities.

At the present stage of the reformation of primary schooling a class-teacher should be prepared for an effective organization of teaching and educational process and the process of communicating with pupils, parents and colleagues.

Реформа початкової школи визначила головну стратегію педагогічної діяльності: спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу, особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенціальних можливостей та здібностей учнів. Важливу роль у вирішенні цієї складної проблеми відіграє початкова ланка освіти, адже молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, моральних якостей та навичок довільної поведінки. Для молодших школярів вчитель-класовод є найголовнішою, найреферентнішою особою, на яку вони розраховують у вирішенні багатьох проблем (Костюк Г.С., Зязюн І.А., Бех І.Д., Проскура О.В.). „Плекати надію на значне поліпшення найближчим часом соціальних факторів марно”, – зауважує І.Д.Бех [1; 182]. Отже, лишається один вихід – покластися на професіоналізм вчителя, зокрема його психологічну підготовку,

Досвід та практика школи показують, що саме ця ланка професійної готовності найслабша. Недостатньо високий рівень психологічної компетентності викликає особливу тривогу.

Самі вчителі-класоводи включаються у пошук шляхів підвищення рівня психологічної підготовки, в процес самоосвіти та самовдосконалення. Таким чином, наявність суперечностей між основними умовами реалізації особистісно орієнтованого навчання та недостатнім рівнем сформованості психологічної компетентності вчителя початкових класів спонукало нас до пошуку шляхів зняття цих суперечностей. Ми передбачили здійснення спеціально організованого процесу підвищення психологічної компетентності вчителя-класовода через формування у нього умінь реалізувати принцип особистісного підходу до дитини, шляхом вдосконалення його психодіагностичної майстерності. Проблема шкільної психодіагностики привертала увагу багатьох представників психологічної та педагогічної науки: І.Д.Беха, Ю.З.Гільбуха, К.М.Гуревича, У.В.Калу, В.В.Раудика, В.В.Рибалко та інших. Вона була предметом спеціальних досліджень В.І.Войтка, А.З.Зака, І.В.Дубровіної, А.М.Прихожан.

Значний інтерес становлять результати наукових досліджень про визначальні фактори розвитку молодших школярів в умовах особистісно орієнтованого навчання, а саме: передбачення психодіагностичної пропедевтичної роботи з учителями початкових класів у галузі особистісного розвитку дитини (І.Д.Бех), самодіагностики професійно-особистісних якостей вчителя-класовода (Овчарова Р.В.); реалізації принципу особистісної орієнтованості навчально-виховного процесу в контексті гуманістичної філософії, педагогіки та психології (О.Я.Савченко, І.С.Якиманська, С.Г.Крамаренко).

Окремі питання підвищення психологічної компетентності та психологічної майстерності вчителя початкової школи висвітлено в працях І.Д.Беха, О.В.Проскури, Р.В.Овчарової, О.Я.Савченко. Основні психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів початкових класів визначено в працях Л.О.Хомич. Незважаючи на різноаспектність

дослідження розглядуваної проблеми, спеціальних праць, предметом вивчення яких було б формування психологічної компетентності вчителя-класовода, як засобу особистісно орієнтованого навчання, через здійснення психодіагностики розвитку особистості молодшого школяра, враховуючи при цьому системний підхід у вирішенні проблеми досі ще немає. Таким чином, актуальність і недостатній рівень розробки названої проблеми в теорії і практиці початкової освіти зумовили **формування мети та постановки завдань** дослідження. Вважаємо доцільним:

- вивчити та обґрунтувати педагогічні умови та особливості формування психологічної компетентності вчителя-класовода;

- розробити та експериментально перевірити програму підвищення психологічної компетентності вчителя в умовах особистісно орієнтованого навчання.

Підготовка вчителя-класовода до здійснення психодіагностичної функції (діагностування особистісного розвитку молодших школярів), до взаємодії з учнями у процесі навчання і спілкування повинна будуватися, перш за все, на основі підвищення теоретичної бази, а саме: психологічних знань вчителів-класоводів та на розширенні арсеналу психодіагностичних методик, якими має володіти класовод у сучасних умовах перебудови початкової школи.

Вивчення досвіду показало, що вчителям-класоводам бракує психодіагностичних знань та умінь - адекватно рефлексувати будь-яку ситуацію і свою діяльність в цілому.

Основна мета програми: ліквідація причин неефективного ставлення вчителя-класовода до учнів, до самого себе, гуманізація взаємин з дітьми та організація навчання на діагностичній основі.

Задачі корекції:

1. Підвищення сензитивності дитини.
2. Відпрацювання адекватного уявлення про дитини та можливості та потреби.

3. Ліквідація психолого-педагогічної безграмотності.

4. Продуктивна реорганізація арсеналу засобів спілкування з дитиною.

Об'єкт корекції - вчителі-класоводи.

Предмет корекції - психологічна компетентність.

## ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-КЛАСОВОДА В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

### ЗМІСТ ПРОГРАМИ

**Блок I.** „Підвищення теоретичного рівня психологічних знань”.

**М е т а:** У зв'язку з необхідністю підвищення рівня теоретичних знань створити міні-словничок психологічних термінів.

**Заняття 1.** Активізація та відпрацювання психологічної термінології.

Ведуча діяльність - діяльність, яка в найбільшій мірі сприяє психічному розвитку дитини на даному періоді її життя і яка веде за собою розвиток.

Ведучий тип спілкування або соціальна ситуація розвитку - переважаючий на даному віковому етапі тип спілкування з оточуючими людьми, завдяки якому у дитини формуються її основні особистісні якості.

Новоутворення - показники психологічного розвитку дитини на новому віковому етапі, які формуються в процесі ведучої діяльності.

Вікові кризи - період у житті людини (як правило в один, три, сім, чотирнадцять років), коли протягом відносно короткого часу (кілька місяців, рік) виявляються різкі психологічні зміни і зрушення особистості, розвиток набуває бурхливого, стрімкого кризового відтінку.

Сензитивний період розвитку - найсприятливіший вік для розвитку тих чи інших психічних функцій (сприймання, мова, логічне мислення, пам'ять та ін.), що визначають психічний розвиток дитини і мають вирішальне значення для її навчання і виховання.

Психодіагностика – (від грец. "здатний розпізнавати") - галузь психології, спрямована на всебічний аналіз особистості з метою розв'язання практичних завдань виявлення і подолання недоліків у її розвитку. Зміст психодіагностики - теорія й практика визначення психологічного діагнозу.

Особистісний підхід - послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Особистісний підхід передбачає допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей.

Особистісно орієнтоване навчання (ООН) - основна мета полягає у вихованні неповторної особистості з урахуванням її потреб і нахилів. ООН має забезпечити розвиток і саморозвиток особистості учня, ґрунтуючись на виявлених індивідуальних особливостях дитини.

Молодший шкільний вік – (7 - 10 років), що відповідає періоду навчання у початковій школі. У цьому віці формується і стає провідною учбова діяльність.

Учбова діяльність - діяльність учнів, спрямована на систематичне й цілеспрямоване засвоєння знань і способів розв'язування учбових задач; провідний вид діяльності у молодшому шкільному віці.

**Заняття 2.** Уміння орієнтуватися у психологічних особливостях молодших школярів за схемою. Орієнтація системи психологічних знань на підвищення психологічної компетентності вчителя.

Психологія молодшого школяра  
Молодший шкільний вік  
7 - 10 років

Сензитивний період для розвитку  
логічного мислення

Провідна діяльність -  
учбова

Новоутворення:

1. Логічне мислення.
2. Довільність.
3. Рефлексія

Соціальна ситуація розвитку  
(ведучий тип спілкування)

- з однолітками;
- налагодження контактів з дорослими.

Самооцінка (завищена)

**Вчитель-класовод найреферентніша особа**

1. Організовує:
  - особистісно орієнтоване навчання
2. Забезпечує:
  - розвиток кожної дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей;
  - орієнтацію на можливості й творчі здібності кожної дитини.

**Блок II. „Психодіагностика - основний засіб вдосконалення психологічної компетентності”.**

**Мета:** Вивчення особистості молодшого школяра за допомогою методики "Вибір" (І.Д.Бех).

**Заняття 3.** Обговорення плану дій та підготовка учнів до діагностування.

Психодіагностична пропедевтична робота із учителями початкових класів. Ознайомлення учнів з методикою „Вибір” на предмет виявлення ставлення молодших школярів до суспільно прийнятих норм, пов’язаних з моральними якостями.

Вчитель має систематично відстежувати та фіксувати поведінку молодших школярів у різних ситуаціях шкільного життя, позашкільних взаєминах і класифікувати їх згідно з

нормативами поданої діагностичної процедури.

**Заняття 4.** Активізація та зближення індивідуальної діяльності окремих вчителів-класоводів. Підготовка до обміну думками, досвідом, інформацією, включенням у психолого-педагогічні дебати.

Презентація в колі спілкування з іншими вчителями свого педагогічного стилю, свого „Я”, своїх недоліків та труднощів у практичній діяльності (діагностування особистісного розвитку учнів свого класу).

**Блок III.** „Ставлення вчителя до своєї психологічної компетентності”.

**М е т а :** Активізація та зближення групи вчителів початкових класів у вирішенні психодіагностичних проблем.

**Заняття 5.** Підвищення психологічної грамотності вчителів.

Відпрацювати перші враження одне про одного, за допомогою психологічних вправ (створити з учнів, з вчителів „психологічний букет”; організувати „куточок гарного настрою”; на „психодіагностичній галявині” розташувати об’єкти (учні) в залежності від рівня сформованості певної особистісної якості дитини.

**Заняття 6.** Підвищення сензитивності до дитини та до її проблем.

Обмінюватися враженнями про попередні заняття. Перевірити володіння понятійним апаратом, засвоєння психологічних термінів, використання їх на практиці (в процесі дружньої бесіди, обміну пізнавальною інформацією, психологічною літературою і т. ін.).

**Блок IV.** „Гіперсоціалізація або найвищий щабель у розвитку психологічної адаптації вчителя-класовода”.

**М е т а :** Активізація і зближення вчителів-класоводів у організації особистісно орієнтованого навчання на діагностичній основі

**Заняття 7.** Зменшення тривожності, невпевненості в собі (своїй психологічній грамотності), долання суперечності деяких вчителів, щодо здійснення психодіагностики учнів у навчально-



виховному процесі.

Презентація кожним вчителем своєї психологічної компетентності гарного настрою, Я-концепції, психологічних знань, та переваг учнів свого класу. Моніторинг формування особистості учня. Виконання психологічних вправ (передати почуття „задоволення”, „радості”, „перемоги”, „гарного настрою”, „впевненості в собі”).

**Заняття 8.** Розвиток психологічної компетентності вчителя. Обговорення теми методом групової дискусії „Основні психологічні моменти у підвищенні психологічної компетентності вчителя”.

Підвищення самостійності вчителя-класовода. За допомогою психологічних прийомів: вираження свого ставлення до вчителя-колеги, до директора школи, до учня свого класу, до шкільного практичного психолога, до самого себе. Головне, звернути увагу на те, як особа, чия самооцінка висока, відчуває себе необхідною, потрібною, як вона довіряє собі і тим, хто її оточує; чи здатна вона просити допомоги; чи розраховує на взаєморозуміння й підтримку. Тому, хто має низьку самооцінку, стає важко зрозуміти й підтримати іншого, прийняти складні самостійні рішення. Така особа ображає, принижує інших, принижує себе, вона агресивна й зла.

У групі вчителів можуть бути використані такі методи і прийоми роботи: бесіди на різні теми: „Карта вашої психологічної компетентності”, „Ваші учні очима самих учнів”, або „Ваша психологічна грамотність очима учнів та колег” (з елементами коментування); групові дискусії, аналіз психологічних ситуацій, бібліотерапія, ігрові прийоми.

### Література:

1. Б е х І. Д. Від волі до особистості. – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.

2. Б е х І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, 1998. – 221 с.

3. Г і л ь б у х Ю. З. Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка. – К.: „Укрвузполіграф”,

1992. – 84 с.

4. З я з ю н І. А. Педагогіка добра. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.

5. К о с т ю к Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /За ред. Л.М.Проколієнко. – К.: Рад шк., 1989. – 608 с.

6. П р о с к у р а О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. – К.: Освіта, 1998. – 199 с.

*Шпачук Л.Р.*

## **ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЗАМОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ**

В статтє рассматриваетсѧ вопрос об экстралингвистических способах выразительности речи учителя.

The article deals with important questions about the extralingual methods of teacheris expressive speech.

Успіх учителя як фахівця, без сумніву, залежить не тільки від глибокого знання і володіння ним нормами усного мовлення, а й від умінь і навичок оперувати позамовними засобами виразності.

Дійсно, продумані, узгоджені за змістом позамовні засоби естетично збагачують мовлення, конкретизують думку, емоційно підсилюють окремі елементи контексту, забезпечують контакт з класом і підтримку постійного двобічного зв'язку "вчитель-учень".

Серед усього складу позамовних засобів виразності особливої уваги потребує стан пози вчителя. У шкільних умовах найбільш виправдовує себе нерухома поза під час подання певної інформації або ж навчального матеріалу. До того ж, положення тіла має бути природним, ненапруженим, невимушеним, без допуску позерства, манірності та суетності.